

HERSTEL VAN OORLOGSSCHADE

De Tweede Wereldoorlog heeft in het gebied tussen Huissen, Elst en Bemmelen veel schade veroorzaakt in de dorpen, maar ook op het platteland. De wederopbouwperiode (1940-1965) die hierna volgde, is een belangrijke periode in de Nederlandse geschiedenis. De wederopbouwboerderijen en -erven in dit gebied vertellen het verhaal van het mislukken van operatie Market Garden en de laatste oorlogswinter, toen de gevechtlijn tussen Arnhem en Nijmegen langs de Linge lag. Dit deel van de Betuwe is op landelijke schaal op basis van het aantal oorlogsslachtoffers het zwaarst getroffen. De vele verwoestingen hebben er toe geleid dat met name in dit gebied de vroege wederopbouw-architectuur prominent vertegenwoordigd is. Daarmee is dit gebied bijzonder voor Nederland.

De wederopbouw is het antwoord op de verwoestingen uit de Tweede Wereldoorlog en de drang om zo snel mogelijk de draad weer op te pakken en in de eigen voedselvoorziening te kunnen voorzien. Daarbij zag de overheid ook een kans de landbouw en de boerderijen te moderniseren. Doelmatige en eenvoudige gebouwen waar nieuwe inzichten werden toegepast op het gebied van werken en wonen en waarbij moderne materialen werden gebruikt. De uiterlijke vormgeving van de nieuwe wederopbouwboerderijen moest echter wel op de architectonische tradities van de betreffende regio's

leunen. In Park Lingezegen is dat onder meer te zien in de vorm van T-boerderijen en het gebruik van bruinrode, lokaal gefabriceerde bakstenen.

In de voormalige gemeente Bemmelen zijn 91 boerderijen herbouwd, in de gemeente Elst 98 en in de voormalige gemeente Huissen 23. Herstel van oorlogsschade gebeurde in ons land in eerste instantie al tijdens de oorlog. Tot 1942, want toen kondigden de Duitsers een bouwstop aan. In de jaren '44-'45 werd de situatie in het gebied steeds nijpender, omdat toen nog eens vele boerderijen werden verwoest zoals in de oostelijke Betuwe. Na 1945 werd weer doorgegaan met de wederopbouw. De wederopbouwboerderijen uit de jaren 1946-1953 kenmerken nu het platteland tussen Nijmegen en Arnhem.

Gelderland kent vier bijzondere gebieden met een groot aantal boerderijen uit de wederopbouwperiode. Het eerste gebied betreft de Gelderse Vallei, waar in het kader van de Grebbelinie in 1940-1941 na oorlogsschade bijna 300 boerderijen werden herbouwd. Het betreft traditionele boerderijen van het hallenhuistype in een verbeterde vorm. De tweede groep betreft de boerderijen in de oostelijke Betuwe die opvallen doordat hier een korte tijd ruim 500 boerderijen zijn herbouwd of hersteld. Kenmerkend voor deze boerderijen is dat hier in verschillende varianten geprobeerd is de kenmerken van de streekeigen T-boerderij te verenigen met een moderne bedrijfsvoering. In het ruilverkavelingsgebied Maas en Waal West bevindt zich een honderdtal voor de jaren '50 kenmerkende boerderijen die niet meer streekeigen zijn, maar gebaseerd zijn op voor de Wieringermeer en Noordoostpolder ontworpen boerderijtypen. In het ruilverkavelingsgebied Tielwaard-West zijn tenslotte in de jaren rond 1960 ruim 120 boerderijen gebouwd die voorbeelden zijn van de moderne gestandaardiseerde boerderijbouw. De vier gebieden vormen hiermee een treffende illustratie van de overgang van traditionele, streekeigen boerderijen naar moderne boerderijtypen die niet meer aan specifieke gebieden gekoppeld zijn. Deze overgang is kenmerkend voor de wederopbouwperiode.

BUREAU WEDEROPBOUW BOERDERIJEN

Zowel tijdens als na de oorlog werd hard gewerkt om de verwoeste boerderijen in het gebied weer functioneel

te krijgen. In eerste instantie werden noodwoningen en stallen geplaatst. Door het 'Bureau Wederopbouw Boerderijen' werden later, op de plek van het oorspronkelijke erf, nieuwe moderne boerderijen gebouwd. Er werden inventarisaties gemaakt van de ontstane schade en boeren mochten vervolgens met een zelfgekozen architect of een architect van het 'Bureau Wederopbouw Boerderijen' aan de slag om een nieuwe boerderij te bouwen. De tekeningen moesten wel door dit bureau worden goedgekeurd voor de bouw kon starten.

Het beleid was dat het min of meer streekeigene werd gecombineerd met een moderne bedrijfsvoering. Dit resulteerde veelal in de toepassing van eigentijdse varianten van het type van de T-boerderij in de stijl van de Delftse school, waarbij tevens (in de plattegrond van bebouwing en erf) nieuwe ideeën over een efficiënt landbouwbedrijf werden toegepast. Pas later, in 1948 toen de wederopbouw door verschillende oorzaken achterbleef, werd steeds meer gepleit voor standaardisering van de boerderijen.

GELEDE BOERDERIJBOUW

De compacte bouwmassa van de traditionele boerderij maakte in de jaren '50 steeds meer plaats voor de gelede bouw, waarin voor het streekeigen karakter minder plaats was. De gelede bouw is vooral ontwikkeld om brandgevaar te reduceren en om brand beter te kunnen bestrijden. De onderdelen van de boerderijen hebben een grotere zelfstandigheid omdat woning, tas en veestallen in aparte gebouwen zijn ondergebracht, die soms door middel van een tussenlid met elkaar zijn verbonden. Door gebruik te maken van brandmuren en een holle bouwsteen- of betonzolder boven de stal bleek het mogelijk om het risico van het overslaan van een brand nog verder terug te dringen. Bij de bouw is veelal gebruik gemaakt van geprefabriceerde onderdelen, zoals gelamineerde houten spanten van de firma Nemaho in Doetinchem. Dit type spant had het voordeel dat grote onderbroken ruimten konden worden gerealiseerd, hetgeen niet het geval was in gebouwen met traditionele ankerbalkgebinten.

ARCHITECTUUR UIT DE WEDEROPBOUWPERIODE

De periode van de wederopbouw kent drie architectuurstromingen; de Delftse School, de zogenaamde 'Shake-Hands' architectuur en het (internationale) Functionalisme. In Park Lingezege is hoofdzakelijk gebouwd in de stijl van de Delftse School. Dit in tegenstelling tot veel andere gemeenten, waar veelal pas na deze periode nieuwe boerderijen zijn gerealiseerd in een meer geïndustrialiseerde vorm. De grondlegger van de vroegste traditionele stroming in de architectuur 'de Delftse School' was de Delftse hoogleraar prof.ir. M.J. Granpré Molière. Hij streefde een bouwkunst met eeuwigheidswaarde na. Monumentale gebouwen met een duidelijke vorm en gevels met een duidelijk aangezicht waren een vereiste. Een belangrijk onderdeel van de architectuur zijn de roedeverdelingen in de ramen die de sobere, vaak robuuste architectuur een vriendelijke en vaak zelfs elegante uitstraling geven. Eveneens karakteristiek voor de Delftse School is de op de menselijke schaal gebaseerde architectuur, de toepassing van streekeigen ambachtelijk verwerkte materialen, handvorm bakstenen en met keramische pannen gedekte schild- of zadeldaken, voorzien van duidelijke gemarkeerde schoorstenen. Deze laatste vormen vaak de tuit van een tuitgevel, waardoor ze meer zijn dan alleen een schoorsteen en een essentieel onderdeel vormen van de vormgeving.

KENMERKEN WEDEROPBOUWBOERDERIJEN IN PARK LINGEZEGEN

Het type van de streekeigen T-boerderij is onder meer toegepast bij de Dikelsestraat 5 in Bemmelen en de Baalsestraat 5 in Haalderen. De aan de Waaldijk 20 in Bemmelen gelegen T-boerderij valt op doordat deze tevens een gelagkamer bevat. In de buurtschap Baal zijn ook meer moderne van dit type afgeleide boerderijen gebouwd. De voorhuizen van de vaak zeer grote hoeves hebben een voornaam doch sober karakter. Hoewel de boerderijen traditioneel ogen, zijn ze gebouwd met gebruikmaking van moderne technieken en zijn nieuwe inzichten

voor wat betreft de inrichting van stallen en de bedrijfsvoering in de ontwerpen verwerkt. De boerderij Baalsestraat 7 heeft een moderne gelede opzet, waarbij het woongedeelte nagenoeg losgekoppeld is van het bedrijfsgedeelte. Het op plaats van het Huis Doornik gebouwde kapitale complex Doornik 1 en Breedlersestraat 7 kennen eveneens dergelijke vooruitstrevende opzet. Er zijn in het gebied echter ook boerderijen gerealiseerd die niet op streekeigen voorbeelden zijn gebaseerd. Een goed voorbeeld is Zandsestraat 14. Het betreft een kopromp boerderij die is afgeleid van historische boerderijtypen in het noorden en het westen van ons land en de nieuwe kleinere boerderijtypen in de Noordoostpolder.

KENMERKEN BOERENERVEN IN PARK LINGEZEGEN

Boerenerven kenmerken zich van oudsher door een bepaalde opzet. Het zijn herkenbare ensembles van gebouwen en beplanting, waarbij de erven zijn verknoot met het landschap. In Park Lingezege bijvoorbeeld liggen de erven van oudsher op de hoger gelegen zandruggen, waar ze minder kwetsbaar zijn voor overstromingen en de grond beter geschikt was om te bebouwen. Op het erf zelf is er hiërarchie tussen de gebouwen, waarbij de boerderij door haar uitstraling en positie op het erf het belangrijkste gebouw is. Het erf heeft één hoofdentree als ontsluiting. Rondom dit erf staan de gebouwen, de boerderij en de schuren. Vanaf het erf zijn alle gebouwen ontsloten. Beplanting is een belangrijk onderdeel van een boerenerf, want het verknoot het erf met het landschap. Van oudsher had bijna alle beplanting op een boerenerf nut, zoals een moestuin voor de boerderij, fruitbomen en noten voor de vruchten, doornhagen om dieren uit de moestuin te houden en hakhout als windvang en gebruikshout.

De karakteristieke opzet van de erven is deels nog herkenbaar bij de wederopbouwboerderijen in Park Lingezege. De boerderij of het woonhuis is duidelijk herkenbaar, maar de erfopzet is vaak wat minder traditioneel. De moestuin is nu meestal een siertuin en veel beplanting is aangeplant voor de sierwaarde. Doordat boeren rijker werden en door de opkomst van supermarkten, was het niet meer nodig zelfvoorzienend te zijn.

In Park Lingezege zijn opvallend vaak treurwilgen en berken te zien bij de wederopbouwboerderijen. Treurwilgen hebben vooral sierwaarde, net als stammen van berken die eigenlijk thuis horen op de zandgronden. Ook de vele ligusterhagen zijn typisch voor de tijd waarin de wederopbouwboerderijen zijn gebouwd, maar minder typisch voor het platteland.

LITERATUUR WEDEROPBOUW

Blom, A., *Atlas van de wederopbouw in Nederland 1940-1965. Ontwerpen aan stad en land*, Rotterdam 2013.

Bosma, K., Wagenaar, C.(red.), *Een geruisloze doorbraak: de geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland*, Rotterdam 1995.

Burkom, F. van, Spoelstra, Y., Vermaat, S., *Kunst van de wederopbouw in Nederland 1940-1965. Experiment in opdracht*, Rotterdam 2013.

Crols, R.J.A., Gemeente Lingewaard: Quicksan Architectuur & Stedenbouw Wederopbouw, Gelders Genootschap, Arnhem 2010 (pdf beschikbaar via website gemeente).

Crols, R.J.A., 'Vernieuwing en traditie tussen Nederrijn en Waal: architectuur en stedenbouw uit de wederopbouwperiode (1940-1965) in de gemeente Lingewaard', in: *Kringblad Historische Kring Bemmelen*, jrg.20, nr.3, september 2010, p.46-63.

Hoogstraaten, D. van, Vries, B. de, *Monumenten van de wederopbouw van Nederland 1940-1965. Opbouw en optimisme*, Nai uitgevers, Rotterdam 2013.

Kuipers, M., *Toonbeelden van de Wederopbouw, Architectuur, stedenbouw en landinrichting van herrijzend Nederland*, Zwolle 2002.

Lamberts, B., *Boerderijen; categoriaal onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2007 (pdf beschikbaar via website RCE).

Lange, E. de, *Sober en solide. De Wederopbouw van Nederland 1940-1965*, Rotterdam 1995.

Schuyt, K., Taverne, E., 1950. *Welvaart in zwart-wit*, Den Haag 2000.

INTERNET

www.cultureelerfgoed.nl/dossiers/wederopbouw

BEMMEL
Huize Groot Baerle

01. Baalsestraat 5 | Haalderen

Groot Baerle

Tot de verwoesting in het najaar van 1944 was Groot Baerle een indrukwekkende, kapitale 19de eeuwse herenboerderij, gelegen in de bocht van de Baalseweg. De locatie was echter al veel langer bebouwd en bewoond.

De herbouw werd uitgevoerd in opdracht van J.G. van Oppenraaij naar ontwerptekeningen van september 1947 van de Amersfoortse architecten H.A. Pothoven en Ir. G. Pothoven. Het plan werd in maart 1948 geacordeerd door supervisor Van Straaten.

Het ontwerp van de Pothoven's in de trant van de Delftse school toont een imposante T-boerderij. Het achterhuis kreeg een dwarsdeel met deeldeuren in de linkerzijgevel. Behalve de naast de boerderij gesitueerde vrijstaande tasschuur maakten ook de nog bestaande tuinmuren en inrijhekken met gemetselde hekpijlers deel uit van het ontwerp. De voorgevel van de tasschuur was aan de erfzijde grotendeels open; in de achtergevel zitten mestdeuren voor de varkensstallen. De boerderij ligt met de achterzijde naar de Baalseweg. De toegangsweg en het achtererf zijn met klinkers bestraat. De inrit aan de voorzijde is afgesloten door een hekwerk met pijlers waarop de naam van de boerderij - Groot Baerle - valt te lezen. Hagen begrenzen het erf aan de voorzijde en langs de weg aan de zuidzijde. In de voortuin staat onder meer een grote berk. Aan de achterzijde van het erf staan nog enkele fruitbomen.

NO. 1

NO. 1
Groot Baerle

Park Lingezegen
WEDEROPBOUWBOERDERIJEN

Flora's Hof

Tegenover Groot Baerle en Mariëndaal ligt Flora's Hof, een tweede imposante boerderij uit de wederopbouwperiode in het buurtschap (Groot) Baal. De naam van de boerderij zal wel ontleend zijn aan Florentina Theodora Daamen, echtgenote van de opdrachtgever J.G. van Oppenraaij. Ook deze locatie is reeds lang bebouwd en bewoond.

In 1832 bestond het complex uit een grote boerderij met naastgelegen schuur en hooiberg. De boerderij stond met de nok parallel aan de weg.

Bij de herbouw in 1949 werd de erfsituatie sterk gewijzigd doordat de nieuwe boerderij met de voor-gevel naar de Baalseweg werd gericht. Deze nieuwe boerderij is van het gelede type. Het woonhuis en de in U-vorm geplaatste onderling verbonden schuren vertonen gelijkenis met Groot Baerle, hetgeen doet vermoeden dat óók deze boerderij werd ontworpen door het Amersfoortse architectenbureau van H.A. en Ir. G. Pothoven. De boerderij ligt op enige afstand van de Baalseweg. Het erf heeft aan deze weg twee toegangen, beide voorzien van hekwerk met gemetselde pijlers. De ene toegangsweg leidt naar het woonhuis, de andere naar het bedrijfsgedeelte. Aan de noordwestzijde is later een derde toegang gemaakt die het complex en de later toegevoegde stal aan de achterzijde ontsluit. Het is niet bekend hoe destijds de erfplanting van het nieuwe complex was gedacht; uit de huidige situatie valt daarover weinig meer af te leiden.

Mariëndaal

Boerderij Mariëndaal werd in opdracht van W.R.J. van Oppenraaij herbouwd in 1950. De Amersfoortse architecten H.A. Pothoven en Ir. G. Pothoven verzorgden ook het ontwerp van deze boerderij; de tekeningen dateren uit 1948-1949.

De oude boerderij, verwoest bij de oorlogshandelingen in 1944, bestond in 1832 uit een boerderij met een haaks daarop staande aangebouwde schuur, twee losse schuren en een hooiberg. De boerderij was in de loop van de 19de eeuw verbouwd tot een kapitale T-boerderij.

De nieuwe boerderij, gebouwd in de trant van de Delftse school, is van het gelede type met een afzonderlijk woonhuis dat door middel van een tussenlid is verbonden met de grote veeschuur. Het imposante woonhuis kreeg aan de straatzijde een riante hal met links een kantooruimte en rechts een keuken. Aan de achterzijde liggen een grote woonkamer met annexe eetkamer en aangebouwde veranda. Op de verdieping zijn vier slaapkamers en een badkamer gesitueerd. Het later gewijzigde tussenlid herbergde oorspronkelijk onder meer de spoelkeuken en melk-kamer. De schuur bood aan de voorzijde ruimte aan zestien stuks rundvee en aan de achterzijde aan maar liefst zes paarden. In het midden van de schuur, tussen de stallen, bevindt zich een dwarsdeel met dubbele inrijdeuren in beide zijgevels.

Het erf is aan de straatzijde afgesloten door middel van een ijzeren hekwerk. Het heeft twee met klinkers

bestrate toegangswegen met elk een toegangshek met aan weerszijden gemetselde pijlers. De ene toegangsweg leidt naar het villa-achtige woonhuis, het ander naar het bedrijfsgedeelte. Aan de tweede toegangsweg staat een later toegevoegde schuur. Op het erf staan rondom het gebouwenensemble diverse monumentale bomen. Het begin van de toegangsweg naar het woonhuis wordt geflankeerd door platanen.

NO2 / NO3

De Karbrug

De Karbrug was vroeger een bekende herberg bij de gelijknamige brug over de Linge aan de weg van Bemmel naar Huissen. Behalve herberg was het tevens een grote boerderij met in 1832 twee afzonderlijke schuren een bakhuis en een hooiberg. Bij de boerderij lagen grote boomgaarden.

Begin oktober 1944 werd hier zwaar gevochten, mede doordat het front langs de Linge was komen te liggen. Rondom de Karbrug lagen verschillende kazematten ter verdediging van deze vanuit strategisch oogpunt belangrijke locatie.

De boerderij werd in 1953 herbouwd in opdracht van G. Publichuizen naar ontwerp van het Huissense architectenbureau M.H. Levels. Over een eerdere versie van het ontwerp schreef supervisor Verschoor dat het plan nog niet "de adel" vertoonde die een boerderij van dit formaat diende te tonen. Door hem werd onder andere aanbevolen om de gevels eenvoudiger en voorname te maken en de volumes met schilddaken af te dekken. De boerderij is van het gelede type; het forse villa-achtige voorhuis is door middel van een tussenlid verbonden met de daarachter gelegen grote schuur, waarin een dwarsdeel en daarachter stalruimte voor 36 stuks melkvee. In het tussenlid waren onder meer de melkkamer en een spoelruimte ondergebracht. Op het achtererf staat een later gewijzigde grote kapschuur. Het is duidelijk te zien dat de boerderij is gesitueerd op een woerd. Langs de Linge oevers liggen meer boerderijen op dergelijke kunstmatige verhogingen in het landschap. Bij het opwerpen van deze woerden werd zoveel

mogelijk gebruik gemaakt van reeds bestaande natuurlijke hoogten. Aan de zuidwestzijde, langs de Linge, is de rand van de woerd met bomen beplant. De toegang tot het erf ligt aan de noordoostzijde. De tuin rond het woonhuis is deels omhaagd. In de weide rechts van de toegangsweg staan enkele fruitbomen en een grote treurwilg.

Den Heuvel

Den Heuvel was in 1832 was een grote boerderij met twee vrijstaande schuren en een hooiberg. De boerderij werd in 1951 herbouwd in opdracht van de N.V. v/h Ratering Arntz naar een ontwerp uit 1950 van de architecten L.C. van de Bovenkamp en M. van Guilik.

Het nieuwe complex is van het gelede type met een winkelhaakvormige plattegrond: de in afzonderlijke bouwmassa's ondergebrachte woning en bedrijfsruimten staan haaks op elkaar en zijn verbonden door middel van een tussenlid, waarin de spoelkeuken was gesitueerd. De schuur bood plaats aan achttien stuks melkvee en zeven stuks jong vee, die in een lange rij langs de westgevel stonden opgesteld. De oostgevel was ter plaatse van de tasruimte open en had links daarvan een wagenberging en rechts een paardenstalling en voederruimte. De schuur werd in 1972 verbouwd waarbij een deel van de tot dan toe open tasruimte werd ingericht voor de stalling van nog eens twintig stuks melkvee.

Het is duidelijk te zien dat de boerderij is gesitueerd op een verhoging in het landschap. Vanaf de straat gezien loopt het terrein op in de richting van de boerderij. Het erf kreeg aan de voorzijde twee toegangen, een naar de woning en een naar het bedrijfsgedeelte. Voor en naast het woonhuis ligt een deels met liguster omhaagde voortuin, met daarin onder andere enkele berken, een notenboom en borders met planten. Het grindpad naar het woonhuis is aan de straatzijde afgesloten door een ijzeren hek waarop de naam van de boerderij - Den Heuvel - valt te lezen. Voor de schuur ligt een boomgaard. Het grotendeel met klinkers verharde achtererf, waaraan nog meer bijgebouwen zijn gesitueerd, is ook aan de westzijde toegankelijk. In 1962 werd rechts van de boerderij een tweede woning (aanvankelijk een houten prefab bungalow) gebouwd; deze kreeg een eigen inrit.

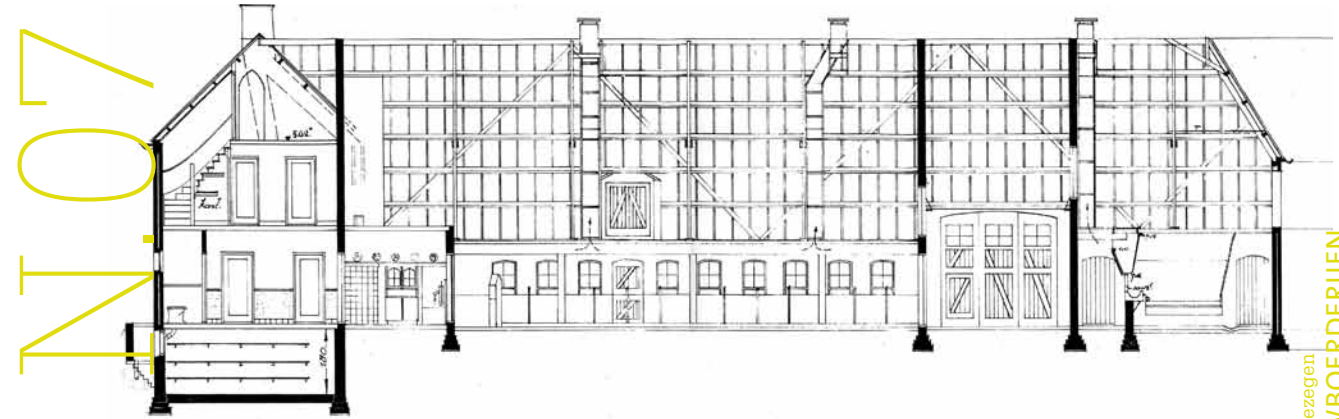

NO.4 / N.05

06. Dikelsestraat 4 | Bemmel

De boerderij aan de Dikelsestraat 4 te Bemmel werd herbouwd in 1950 in opdracht van de N.V. Ratering Arntz. Het erf ligt op de hoek van de Dikelsestraat en de Heuvelsestraat, schuin tegenover Dikelsestraat 5. Het is geen oude woonplaats: in 1832 was de locatie nog niet bebouwd.

Het ontwerp van de nieuwe boerderij - een woonhuis met grote fruitschuur - is van de architecten L.C. van de Bovenkamp en M. van Guilik en dateert van januari 1950. De boerderij is van het gelede type: woonhuis en schuur zijn afzonderlijke bouwmassa's verbonden door een tussenlid, waarin een bijkeuken en garage werden ondergebracht. Het pand is opgetrokken in de trant van de Delftse school, hetgeen onder meer afleesbaar is aan het ambachtelijke metselwerk, de topgevels die eindigen in brede, markante schoorstenen en de vormgeving van de vensters. Het erf is spaarzaam beplant. Aan de voorzijde markeren twee grote treurwilgen de toegang naar het woonhuis. De voortuin is deels omhaagd. Ook het naastgelegen erf dateert uit de wederopbouwperiode.

NO
Z
O
Z
O
Z

07. Dikelsestraat 5 | Bemmel

De Gouden Appel

Dikelsestraat 5 is een grote T-boerderij uit 1947 met vrijstaande grote schuur, gebouwd in opdracht van A.J.M. van Oppenraaij. Het erf ligt aan de zuidzijde van de Dikelsestraat. Ook hier betreft het geen oude woonplaats: in 1832 was de locatie nog niet bebouwd.

Deze boerderij werd eveneens ontworpen door de architecten L.C. van de Bovenkamp en M. van Guilik; de tekeningen zijn van januari 1947. De boerderij is imposant, maar eenvoudig van architectuur met weinig of geen versieringen. Het grote voorhuis van twee bouwlagen met kap is vier traveeën breed. Het achterhuis valt op door zijn grote lengte. Het heeft een dwarsdeel met lage deeldeuren aan de straatzijde. Achter de boerderij staat de schuur, die naar de erfzijde grotendeels open is. Rondom deze centrale open ruimte, waarschijnlijk tasruimte en wagenstalling, was plaats voor andere functies, waaronder een varkensstalling, zoals de mestdeuren in de achtergevel verraden.

Het erf is bereikbaar via een dam (waaronder een duiker) met aan weerszijden sierlijk gemetselde muren uit de bouwtijd van de boerderij. Op het hek, van recenter datum, staat de huidige naam van de boerderij: "De Gouden Appel" Langs de sloot tussen het erf en de Dikelsestraat staan knotwilgen. Zowel aan de voorzijde van de boerderij als langs de westelijke grens van de huiskavel staan opgaande bomen en ander groen.

Parik Lingezegegen
WEDEROPBOUWBOERDERIJEN

NO 6 / N 07
Dikelsestraat 4 / De Gouden Appel

Den Kleinen Breedler

Boerderij Den Kleinen Breedler werd in 1951 herbouwd. De boerderij vertoont de nodige overeenkomsten met boerderij De Bredelaar. Dit is niet verwonderlijk: beide boerderijen werden ontworpen door architect T.G. Slijkhuis uit Apeldoorn in de trant van de Delftse school.

Bij de herbouw werd de erfsituatie gewijzigd. De oude boerderij stond met de achterzijde, dus met het bedrijfsgedeelte, naar de Breedlersestraat. Op het erf stonden in 1832 behalve de boerderij tevens een schuur, een tweetal hooibergen en nog een kleiner gebouw in de ten noorden van de boerderij gelegen boomgaarden.

De nieuwe, imposante T-boerderij werd evenwijdig aan de Breedlersestraat gebouwd met de voorzijde gericht op het zuiden. Het plan voorzag niet in (nieuwe) bijgebouwen: alle functies waren in hetzelfde hoofdvolume ondergebracht. De boerderij kreeg behalve een dubbele woonkamer een grote woonkeuken met een afzonderlijke keuken. In de smallere overgang naar de rundveestalling was de spoelkeuken. In de stallen was plaats voor 20 stuks rundvee. Boven de stallen was een hooizolder, met een karakteristiek hooiluik in de naar de straatzijde gekeerde gevel. Achter de rundveestalling kreeg de boerderij een dwarsdeel met in de hoeken een grote fruitberging en daartegenover een paardenstal. In het aanvankelijk lagere achterste deel van het achterhuis waren de varkenshokken ondergebracht. De achterzijde werd een jaar na de bouw gewijzigd waarbij de gevel hoger werd opgetrokken en voorzien

van een wolfseind. Voor de boerderijen langs de oostelijke zijgevel liggen door hagen omgeven gazons. Aan de westzijde ligt een boomgaard. Ten westen van het voorhuis en op het achtererf staan later toegevoegde bijgebouwen.

NO. 8
Z

De Bredelaar

Boerderij De Bredelaar was vroeger

genaamd "Den Grooten Breedler".

Het was een groot gemengd bedrijf

met akkerbouw, vee en fruitteelt.

De boerderij stond met de achterzijde

naar de Breedlersestraat.

09

14

- De boerderij werd in 1948 herbouwd naar ontwerp van de Apeldoornse architect T.G. Slijkhuis in de trant van de Delftse school. De opzet van het erf werd daarbij geheel gewijzigd. De nieuwe boerderij is van het gelede type en heeft een winkelhaakvormige plattegrond. Het woonhuis verrees aan de voorzijde, met de nok haaks op de weg, een riante woonkamer aan de straatzijde en een grote keuken met afzonderlijke keuken aan de achterzijde. Een laag tussenlid met daarin een spoelkeuken verbindt de woning met het bedrijfsgedeelte. Dit werd juist met de lange zijgevel evenwijdig aan de Breedlersestraat gesitueerd. De grote schuur was verdeeld in drie zones. In het midden een dwarsdeel met bietenopslag, rechts daarvan stalling voor zestien stuks melkvee en vijftien stuks jongvee, alsmede een stier en links voor twee paarden en een aantal kalveren. Tegelijkertijd werd een grote tasschuur gebouwd met de nok haaks op de Breedlersestraat, die aan de erfzijde grotendeels open was. Het van de grote half open tasruimte en wagenstalling gescheiden noordelijke uiteinde voorzag in stalling voor schapen en varkens. Ook aan de straatzijde waren afzonderlijke ruimten.

Deze waren bestemd voor de berging van fruit en de stalling van een tractor. De tasschuur is later aan de westzijde uitgebreid. Achter de boerderij werd een mestvaalt aangelegd; nu staan daar twee schuren.

Het erf is door middel van een beukenhaag afgescheiden van de Breedlersestraat. In de hoek tussen de woning en de schuur staat een Linde, inmiddels van monumentale omvang. Langs de Breedlersestraat en aan de westzijde zijn op de erfgransessen geplant. Aan de oostzijde bevinden zich (restanten) van een boomgaard.

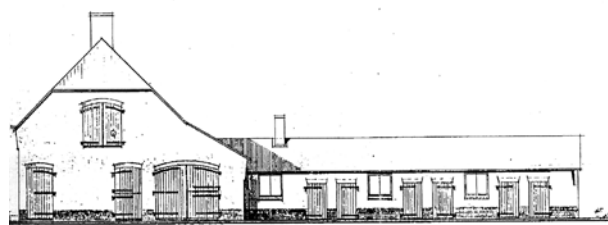

10. Teselaar 81 | Bemmel

Aan de rand van de bebouwde kom van Bemmel, op de hoek van de Teselaar en Zandsestraat, staat deze wederopbouwboerderij uit 1953.

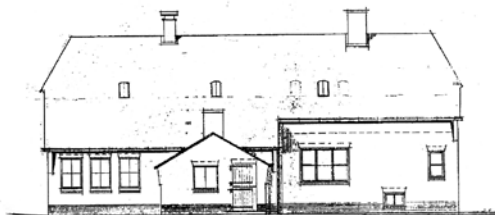
De oude boerderij werd tijdens de oorlog verwoest. Deze stond dichterbij het later in noordelijke richting verplaatste uiteinde van de Teselaar.

— ACHTER-GEVEL —

— RECHTER ZIGEVEL —

De a-symmetrische boerderij is ontworpen door de architecten L.C. van de Bovenkamp en M. van Guilik uit Holten/Groesbeek. Het achterhuis is breder dan het relatief smalle, aan de noordzijde gesitueerde voorhuis. De boerderij is traditioneel in die zin dat woon- en stalgedeelte nog onder één dak zijn gelegen, dit in tegenstelling tot de meeste andere boerderijen uit de wederopbouwperiode. Een vernieuwend element was de haaks op de linker zijgevel geplaatste langgerekte varkensschuur, met de mestdeuren aan de achterzijde. Aan de voorzijde heeft het erf een wat merkwaardige vorm, mede door de nieuwbouw aan de in noordelijke richting verplaatste Teselaar. Op het achtererf staat nog een tweede gebouw. Aansluitend ligt langs de Zandsestraat een grote moestuin en boomgaard.

NO.10 / NO.11

11. Zandsestraat 14 | Bemmel

De forse kom-romp-boerderij aan de Zandsestraat 14 werd in 1951 herbouwd naar ontwerp van architect J. Hopman uit Arnhem. Reeds in 1957 werd het complex verbouwd waarbij onder meer aan de westzijde van het voorhuis een (tuin)kamer werd aangebouwd.

De zorgvuldig gedetailleerde traditionalistische architectuur weerspiegelt de opvattingen van de Delftse School. De boerderij is met de nok haaks op de weg gebouwd en kreeg een opmerkelijk achterhuis met aan de noordzijde een grote fruitopslag met annexe sorteerruimte, voorts een open tasruimte onder een opgelicht dakdeel en daarachter paardenstallen en een voederopslagruimte. Lang de zuidelijke zijgevel was ruimte voor 14 stuks melkvee en 13 stuks jongvee. De verdere bijgebouwen zijn gesitueerd op het achtererf. Daaronder bevindt zich een oorspronkelijk uit 1951 daterende, maar later gewijzigde varkensstal annex wagenberging. Het voorerf is grotendeels omhaagd met op de linkerhoek aan de straatzijde een notenboom.

Huize Doornik

De herenboerderij “Huize Doornik” werd gebouwd in 1949. Het is de locatie van het huis Doornik dat al in 1326 wordt genoemd, maar in 1824 werd vervangen door een monumentale T-boerderij, omringd door tuinen, boomgaarden, bos met vijvers en landerijen.

- De T-boerderij werd destijds bewoond door het gezin van Jacob Frans de Ranitz (1773-1838), burgemeester van Bemmel. Na een explosie van een Duitse munitiewagen in september 1944 is de boerderij afgebrand. Het verhaal gaat dat nog bruikbare materialen zijn gebruikt bij het herstel van de toren van de Nijmeegse St. Stevenskerk.

Het op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatste complex is een boerderij van het gelede type, waarbij het woonhuis en de verschillende bedrijfsfuncties in afzonderlijke bouwvolumes zijn ondergebracht. Het woonhuis heeft op de begane grond een woonkamer, woonkeuken en een zogenaamd kookhuis en op de verdieping vier slaapkamers en een badkamer. De grootste schuur bood plaats aan 42 koeien, een zestal paarden en verder een melkkamer en voederberging. De andere schuur was bestemd voor tasruimte, wagen- en machineberging, varkenshokken en een kook- en meelhok. In het tussenlid tussen woonhuis en grote schuur was een dienstruimte, in het andere tussenlid was de stalling voor de kalveren ondergebracht. De boerderij is gebouwd naar ontwerp van de architecten G. Feenstra en Th.N. Dinnissen in de trant van de Delftse school. Kenmerkend zijn onder meer het gebruik van baksteen, de hoge met pannen gedekte

daken en de met schoorstenen beëindigde tuitgevels. Door de later toegevoegde stal heeft het complex thans een U-vormige plattegrond. Een vergelijkbaar boerderijcomplex van dezelfde architecten staat in de Ooypolder aan de overzijde van de Waal. Langs de dijk ligt net als vroeger een bosstrook die in de zomer het zicht op het huis grotendeels wegneemt. De toegangsweg heeft aan de dijk een ijzeren toegangshek dat nog resteert uit de periode vóór de herbouw.

Het Hemeltje

Het Hemeltje was een aan de Waaldijk gelegen arbeiderswoning, later een T-boerderij, waarin lange tijd ook een herberg was gevestigd. Hier werd in oude tijden recht gesproken voor de heerlijkheden Doornik en Ressen.

De huidige T-boerderij werd gebouwd in 1949-1950, nadat in oktober 1944 het oude pand als gevolg van oorlogshandelingen werd verwoest. Het ontwerp is van de Arnhemse architect H. Stegeman. De nieuwe boerderij werd op enige afstand van de dijk gebouwd, maar kwam door de dijkverzwaring daar weer dicht op te liggen. Het voorterrein is toen gewijzigd.

Ook in de nieuwe boerderij was aanvankelijk een café; de gelagkamer is nog altijd herkenbaar aan de plaatsing van het grote venster in het rechterdeel van de voorgevel. Het pand vertoont stijkenmerken van de Delftse School en is daarmee zeer karakteristiek voor de wederopbouwperiode. In het achterhuis was ruimte voor een keuken, een toiletgroep, een dwarsdeel met deeldeuren in de linkerzijgevel en daarachter stalruimte voor een achttal koeien. Op het compacte erf staan behalve de boerderij - met een in 1965 aangebouwde varkensstal aan de rechterzijgevel van het achterhuis - nog verschillende andere bedrijfsgebouwen, waaronder een veldschuur uit 1969. Links van de boerderij werd in 1957 een tweede woonhuis gebouwd. Aan de noord- en westzijde zijn de kavelgrenzen van beplanting voorzien. Links van de boerderij staat een monumentale notenboom. De voortuin is omhaagd.

